

ОТРЪБЪНИКЪ – ХЛЯБ ОТ ТРИЦИ

Стефка Пилева

Старобългаристичен салон

Кръчкият патерик е препис на част от Скитския патерик, направен през 1346 г. Намира се под No. 264/62/л.1а – л. 224б/ в сбирката на манастира на остров Крк, Северна Далмация. Правописът му е търновски. На лист 10б, редове 12-13 четем следното поучение на старец отшелник към негов послушник: *егда въпаде ти хлѣбъ чистъ пощѣди его волѣ ради а ти яждь ѿтрѣбъникъ христа ради.*

Лексемата *отрѣбъникъ* в морфологичния облик на съществително име от м.р. досега не е регистрирана в друг старобългарски или среднобългарски паметник и не се намира в нито един от старославянските речници. Тя е образувана от съществителното име от ж.р. *отрѣби/отроуби*, която е думата за „трици” във всички славянски езици, с изключение на български и сърбохърватски. В старобългарски съществува дума *трица/търица*, от която в съвременния български език се е получило съществителното „трици”, а в съвременния сърбохърватски – „*trice*”. В своя етимологичен речник Фасмер обяснява думата *отроуби* като ‘нещо, очукано от зърното’ и я извежда от глагола „*рубить*”, съответно на стб. *рѣбити, -вльж, -виши* – ‘сека, отсичам’.

Защо в текста на Кръчкия патерик е предпочетена дума, която не е характерна за южнославянските езици?

Обяснението би могло да бъде следното: Освен ‘трици’, думата *отрѣби* се среща и с друго значение. Срезневский дава следния пример от сборника „*Пчела*”: *сѣпаныемъ рѣшетнымъ встаютъ отроуби*. Тук с *отроуби* се превежда гръцката дума *κόβρια*, която означава ‘кал, смет, нечистотия’. Това значение на *отроуби* не е изненадващо, като се има предвид, че от своя страна, тя е от един и същ корен със съществителното име *рѣбъ*, което, според речника на Франц Миклошич, има като първо значение ‘къс от плат, дрипа, парцал’ (*рѣкос, εοσ, το; rannus, i, m*) и като второ ‘мръсотия, нечистотия, измет’ (*рѣлоѡα; sordes, is, f*).

От казаното дотук можем да обобщим, че думата *отрѣбъникъ* произлиза от съществителното име *рѣбъ* – къс, откъслек, остатък от нещо, и то по-лошата, нечиста част, така както и триците са остатък от зърното, и то по-некачествената, от гледна точка на храненето, част. Така по семантиката си *отрѣбъникъ* се противопоставя на *хлѣбъ чистъ* – като нечист и некачествен хляб. Затова и тази дума е по-функционална с оглед на контекста, в който е употребена, отколкото евентуалната производна от съществителното „*трици*” – * *тричник* или нещо подобно – чиято вътрешна мотивировка се свързва с триене, търкане, стриване и няма как да се противопостави на чистия хляб.

В „Словарь церковно-славянскаго и русскаго языка” (1847 г.) срещу прилагателното име „*отрубный*” – ‘направен от трици’, следва примерът: „*Егда будетъ ти хлябъ чистъ, пощѣди и больныхъ ради, а ты яждь отрубный, Христа ради*”. Това е същото постановление, което откриваме и в Кръчкия патерик на л. 10б, редове 12-13. Посочено е, че примерът е взет от Пролог, четиво за 10 февруари.

Основният християнски светец, честван на тази дата, е свщмчк. Харалампий. Той е бил епископ в гр. Магнезия, Мала Азия и е пострадал мъченически за християнската вяра през 198 г. при управлението на император Септимий Север, когато е бил на 113 г. Проложното му житие разказва, че по време на мъченията на светеца била одрана кожата му и стъргали тялото му с железни куки, но раните му заздравявали по

чудотворен начин. Издъхнал преди мечовете на мъчителите му да се докоснат до тялото му. На този ден – 10 февруари, християните носят мед за благословение в църква и с топъл хляб раздават за здраве по молитвите на св. Харалампий.

Д. Маринов пък споменава, че в народните вярвания денят 10 февруари е празник на чумата и е наречен Чумовден (Чуминден). Тоя ден се празнува, не се работи нищо, меси се обреден хляб и се раздава за чумино здраве, а св. Харалампий се счита за заповедник на чумата. Ст. Янева също отбелязва, че на св. Харалампий се раздават хлебни пити за здраве против чумата. Ив. Георгиева посочва, че според народните представи, св. Харалампий е затворил чумата в шише или я е вързал с въже, а по сведения на Д. Маринов, на иконите св. Харалампий е изобразен да мъчи и бие чумата.

Вероятно става дума за типично преосмисляне и преплитане на фолклорни вярвания и представи, от една страна, и християнски култ, от друга. Определеният от народните вярвания ден за омилостивяване на чумата е съвпаднал с честването, според християнския календар, на свщмк. Харалампий, свързан с дълголетието и здравето. Оттук е лесно християнският светец да бъде обявен за заповедник и на чумата, като по този начин не се нарушава функцията му да предпазва здравето на човека от болести и зли сили.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Георгиева, Ив. Българска народна митология. С., 1993.

Жития на светиите. Синод. изд. С., 1974.

Икономова, Ж. Наблюдения върху фонетиката и правописа на Кръчкия патерик. Ръкопис.

Маринов, Д. Избрани произведения. Т. 1. С., 1981.

Младенов, Ст. Етимологически и правописен речник на българския книжовен език. С., 1941.

Павлова, Р. Увод. В: Станиславов (Лесновски) Пролог от 1330 г. ВТ, 1999.

Словарь церковно-славянскаго и русскаго языка. Спб, 1847.

Срезневский, И. И. Материалы для Словаря древнорусского языка. Спб, т. 1, 1893.

Траянополский епископ Иларион. Сияние на светостта. Вечен календар - Пълен православен месецослов. С., 1998.

Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка. М., 1987.

Янева, Ст. Български обредни хлябове. С., 1989.

Miklošič, Fr. Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum, 1963.